

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ

Стрельбіцька О. О., к. філол. н.,
викладач кафедри словесних дисциплін
Луцький педагогічний коледж

У статті аналізуються особливості вивчення казок у сучасній початковій школі. Стисло описано стан дослідження казки в гуманітарних науках та актуальність питання в сьогodenній освіті. Авторка порівнює текстове наповнення казок у сучасних шкільних підручниках для початкової школи, акцентуючи увагу на тенденції зниження інтересу до цього жанру. Компаративний аналіз свідчить про найбільше наповнення казковим матеріалом у підручниках для 3-го класу. З-поміж усіх фантастичних текстів переважають літературні, а саме казки українських письменників.

У поданому дослідженні описано також найефективніші методи вивчення народних казок молодшими школярами, які сприяють творчому розвитку учнів та зростанню в них інтересу до цього жанру.

Ключові слова: народна казка, літературне читання, підручники, порівняльний аналіз, інноваційні методи.

В статті аналізуються особливості изучения сказок в современной начальной школе. Кратко описано состояние исследования сказки в гуманитарных науках и актуальность вопроса в сегодняшнем образовании. Автор сравнивает текстовое наполнение сказок в современных школьных учебниках для начальной школы, акцентируя внимание на тенденции

снижения интереса к этому жанру. Сравнительный анализ свидетельствует о большем наполнении сказочным материалом в учебниках для 3-го класса. Из всех сказок преобладают литературные, а именно сказки украинских писателей.

В представленном исследовании описано также эффективные методы и приемы изучения сказок младшими школьниками, которые способствуют творческому развитию учеников и росту интереса к этому жанру.

Ключевые слова: народная сказка, литературное чтение, учебники, сравнительный анализ, инновационные методы.

O. O. Strelbitska

UKRAINIAN FOLK TALE IN ELEMENTARY SCHOOL:

THE PROBLEM OF THE STUDY

The article analyzes the features of the study of folk tales in modern primary school. The state of the study of the fairy tale in the Humanities and the relevance of the issue in today's education is briefly described.

In fairy tales, as one of the oldest genres of literature, are reflected basics of folk pedagogy. The importance of fairy tales in the upbringing and education of children is difficult to overestimate, as it is evidenced by the great interest in this genre of different scholars and writers. However, this topic remains relevant and in our time, when the use of fairy tales in the educational process is significantly weakening.

The author compares the text content of folk tales in modern primary school textbooks, focusing on declining trends of the interest to this genre. Comparative analysis shows the largest fabulous content material in the textbooks for the 3rd grade. Among all the fairy tales literary ones are dominated, especially the works of Ukrainian writers. But every year the amount of folk tales in school textbooks are reduced.

Today, children are rarely brought up in folk tales, because the place was taken by a variety of cartoons, which are not always aimed at development of cognitive

activity. Scientists believe this is a big omission in the case of education and training of younger students, and hence in the formation of national-conscious generation. Using a fairy tale, junior schoolchildren can be taught, acquainted with the surrounding world and formed their curiosity, imagination and creativity. Folk tale activates the cognitive needs of the child at all stages of life and in various activities: play, study, work.

The present study also describes the most effective methods and techniques of studying fairy tales by younger students, contributing to the creative development of students and growth of their interest in this genre. Folk tale is the most effective and affordable means of developing creative potential of personality, but to achieve effective results the teacher needs to use in their work such ways of learning which would target the activity of a child on critical thinking, creativity and activity. The most effective methods, according to the author of the article, are creative exercises, dramatization, illustration, didactic games and a variety of innovative techniques.

***Keywords:** folk tale, literary reading, textbooks, comparative analysis, innovative methods.*

Постановка проблеми. Казка, як багатогранний жанр народної творчості, здавна посідає вагоме місце у фольклорі всіх народів світу, адже казковий епос – це невичерпне джерело народної мудрості, образності й символіки.

У казках, як одному з найдавніших жанрів літератури, відображено засади народної педагогіки. За допомогою казок старші покоління передавали своїм нащадкам власний світогляд, морально-етичні та естетичні принципи, ідеологію нездоланності добра й правди. У казці гармонійно поєднуються реальне й фантастичне, зачаровуючи дітей красою рідного слова – мудрого, доброго, оптимістичного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення казок у вихованні та навчанні дітей важко переоцінити, про що свідчить величезний інтерес до цього жанру з боку різних учених і письменників.

Об'єктом наукового дослідження казка стає у ХІХ ст. Її вивчають у контексті філології, історії, філософії, культурології, педагогіки. Відомі мовознавчі та літературознавчі праці, присвячені казці, пов'язані з іменами В. Проппа, В. Анікіна, М. Васильєва, М. Горького, В. Даля, С. Мінца та ін.

Аналіз наукових досліджень свідчить, що казка розглядається як засіб всебічного впливу на особистість дитини: у процесі розумового виховання (Р. Жуковська, С. Литвиненко); естетичного та морального (С. Бакуліна, В. Пабат); мовленнєвого розвитку (А. Богуш, Н. Гавриш); у логопедичній практиці (Е. Сизова, Т. Шуйська); як засіб фізичного розвитку та оздоровлення дитини (К. Крутій, Н. Маковецька); творчого розвитку (М. Туров); розвитку та корекції психічної сфери (Н. Виноградова, Н. Циванюк) тощо.

Різноманітні аспекти виховної та розвиваючої функції казок, їх навчальна спрямованість знайшли відображення у творчості таких українських письменників і педагогів як Григорій Сковорода, Іван Франко, Софія Русова, Наталя Забіла, Оксана Іваненко, Василь Сухомлинський, Костянтин Ушинський та інших.

Народна казка та її педагогічні можливості часто ставали предметом зацікавлення українських педагогів та методистів. Зокрема, велику увагу казкам як засобу виховання школярів приділяли Н. Бібко, Р. Бурова, С. Дорошенко, Н. Ігнатенко, І. Корнійчук, М. Кубинський, Г. Олійник, В. Пабат, В. Сиротинко, С. Тищенко, Г. Чуйко та ін.

Постановка завдання (цілей статті). Та все ж, попри неабияке зацікавлення цим жанром і його беззаперечну вагомість для розвитку дитячої особистості, останнім часом спостерігаємо зниження інтересу до казок як з боку дітей, так і зі сторони батьків та учителів. Сьогодні діти рідко виховуються на народних казках, оскільки їхнє місце посіли різноманітні мультфільми, які не завжди спрямовані на розвиток пізнавальної активності.

Науковці вважають це великим упущенням у справі виховання та навчання дітей, а відтак і в формуванні національно-свідомого покоління.

Мета нашого дослідження – проаналізувати особливості вивчення казки в початковій школі, порівнявши рівень текстового наповнення у сучасних шкільних підручниках, та описати найефективніші прийоми вивчення цього жанру молодшими школярами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній початковій школі на перший план у роботі з молодшими школярами відводяться нетрадиційні та інноваційні методи. При цьому стали незаслужено забуватися ефективні й перевірені способи і засоби впливу на дитину такі як казки, а вони є одним із найдавніших засобів морального, етичного та творчого виховання дітей. Використовуючи казку, дитину можна навчати, ознайомлювати з оточуючим світом, формувати допитливість. Казка активізує пізнавальні потреби дитини на всіх етапах життя і в різних видах діяльності: грі, навчанні, праці. Вона служить зразком зв'язної розповіді і літературної мови, джерелом образів і сюжетів [2, С. 36]. Не слід також забувати про неабияку роль казки у формуванні національно-патріотичної свідомості молодших школярів, що на сьогодні має бути одним із пріоритетів для кожного вчителя.

Курс «Літературне читання» – органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури». Його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності учнів, яка є основою комунікативної та пізнавальної компетентностей.

Читацька компетентність – це особистісно-діяльнісний результат взаємодії знань, умінь, навичок та ціннісних ставлень учнів, який набувається у процесі реалізації усіх змістових ліній літературного читання. Змістова лінія «Коло читання» охоплює твори усної народної творчості, зокрема, і казки.

Вже в 1 класі в школярі знайомляться із жанром казки під час вивчення Букваря. Учні 2-х класів ознайомлюються з найпростішими жанровими особливостями на матеріалі казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами.

Героїко-фантастичні казки, які мають складнішу будову, більші за обсягом, складаються з багатьох епізодів, відзначаються особливою вигадливістю, містять потужний фантастичний елемент, доцільно починати вивчати з 3 класу. [4, С.71–91]

З метою створення сучасної методики вивчення народної казки молодшими школярами на уроках читання, ми проаналізували текстове наповнення цим жанром сучасних підручників для початкових класів.

У підручниках з літературного читання за редакцією *Олександри Савченко* найбільшу кількість казок містить підручник для 2 класу – 19 казок [10, С. 33 – 50]. При цьому тут є 4 народних казки (найбільше серед усіх підручників) та ні одної літературної казки зарубіжних письменників, що не трапляється в інших підручниках. Підручник для 3 класу має 11 казок, серед яких 2 народні та ні одної казки народів світу [13, С.47 – 92]. А в підручнику для 4 класу ми знайшли 9 казок, в число яких входить лише 1 народна та ні одної казки народів світу [15].

Аналіз підручників для читання у початкових класах, за редакцією *Віри Науменко* дає змогу переконатись, що у 4 класі приділяють найменше уваги вивченню казки. Підручник для 4 класу містить лише 4 казки [9], а це більш як удвічі менше, порівняно з підручником за редакцією О. Савченко. При цьому кількість українських народних казок обмежується також однією. У підручнику для 2 класу є 13 казок [6, С.34 – 46]. І це знову ж таки набагато менше, аніж у підручнику Савченко. А ось найбільшу кількість казок містить підручник для 3 класу. Їх тут нараховується аж 19 [8, С.4 – 84]. На жаль, ні в одному підручнику Віри Науменко не знайшлося оригінального жанрового різновиду казки – п'єси-казки.

Дещо іншу ситуацію щодо наповнення матеріалом українських народних казок бачимо у менш популярному підручнику – «Літературне читання» для 4 класу, за редакцією *Марії Чумарної*. Навчальний посібник містить 8 казок, з-поміж яких – 6 українських народних. Звертаємо увагу, що саме для 4 класу на даний момент функціонує кілька альтернативних книг для цього навчального

предмета таких авторів: М. Коченгіна, О. Коваль; Н. Богданець-Білоskalенко, М. Зоряна; М. Барна, О. Волошенко, О. Козак; М. Наумчук, Н. Романюк [5]. Зазначені підручники і навчальні посібники рекомендовані Міністерством освіти й науки України для використання у навчальному процесі школи першого ступеня. Однак, оскільки у більшості шкіл обрано для навчання підручники з літературного читання, за редакцією Олександри Савченко та Віри Науменко, то й акцент у нашому дослідженні ми робили саме на цих посібниках.

Порівнявши обсяг вивчення казки в 2-4 класах за підручниками двох авторів, можна зробити висновок, що найчастіше казка вивчається у 2 класі за підручником О. Савченко та у 3-му за підручником В. Науменко. Найменшу увагу казкам приділяють у 4 класі.

	Кількість казок у підручниках	
	Савченко О. Я.	Науменко В. О.
2 клас	18	13
3 клас	11	19
4 клас	9	4
всього	38	36

Провівши компаративний аналіз текстового наповнення, можна зробити висновок, що підручники з літературного читання не достатньо наповнені казковим матеріалом. Більшість із них – це казки зарубіжних та українських письменників. Меншу частину становлять українські народні казки, ще меншу – казки народів світу та п'єси-казки.

Оскільки ми мали змогу практично перевірити ефективність використання казки у формуванні творчих здібностей третьокласників, то й основну увагу зосереджували саме на підручниках цього ж класу. Відтак, до детальнішого порівняльного аналізу ми залучили такі підручники:

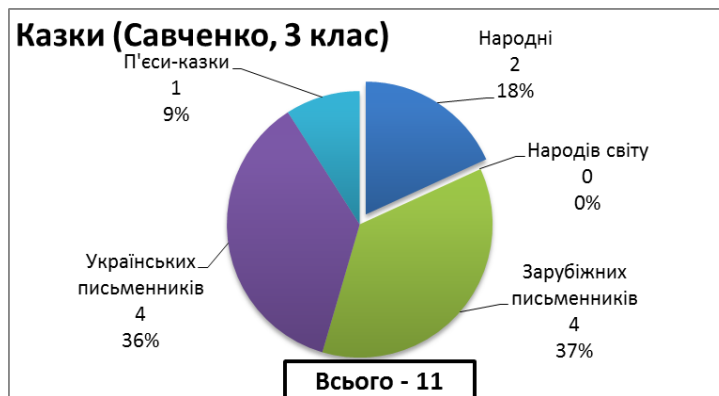
- «Літературне читання» для 3-го класу (2014р.) та «Перлинка» (2014р.); автор – Науменко В.;

- «Літературне читання» для 3-го класу (2002р., 2013р.); автор – Савченко О.
- підручники для позакласного читання «Книжкова країна» (Йолкіна Л., 2014р.) та «Моя домашня читальня» (Савченко О., 2015р.).

Підручник «*Літературне читання*», за редакцією *Віри Науменко*, містить 19 казок, доповнює його «Перлинка», у якій – 8 казок. У самому підручнику подано лише 3 народні казки: «Іжак та заєць», «Лисиця та рак», «Про Оха-чудотвора». Найбільшу частину казкового матеріалу становлять казки українських та зарубіжних письменників (по 32% кожен) [8]. Також у «Перлинці» розміщені 2 п'єси-казки («Ведмідь в гостях у бабусі», «Вареники в сметані»), яких немає у підручнику [7].

Порівнюючи підручники «*Літературне читання*» 2003 та 2013 років, за редакцією *Олександри Савченко* [11; 12; 13] можемо зробити висновок про негативну тенденцію на зменшення казкового матеріалу в навчальному процесі. Нами було нараховано 19 казок у давнішому та 11 казок – у новішому виданні підручника. Як бачимо, останній підручник, що відповідає новим вимогам Навчальної програми у початковій школі, – набагато бідніший щодо текстового наповнення: усіх казок, в тому числі й народних, в рази менше. Можна також зауважити, що ні в одному з двох підручників немає казок народів світу, на відміну від підручників Віри Науменко.

З метою отримання якнайповнішої інформації ми також проаналізували підручники з позакласного читання, уроки якого передбачені програмою. У *«Книжковій країні»* можна знайти лише 6 казок [1], а в підручнику *«Моя домашня читальня»* – 7 [15]. Але в кожному з них подано лише по одній народній казці.

На цьому вивчення казок у 3 класі закінчується. І ми з подивом спостерігаємо тенденцію зниження інтересу до українських народних казок, як у підростаючого покоління, так і в методистів та авторів підручників. Це дивує, оскільки, в наш час розквіту впливу техніки на повсякденне життя людей, підручник з читання часто залишається єдиним джерелом, що дає знання учням про усну народну творчість загалом, та про казку зокрема, яка є важливим джерелом виховання, адже у казці закладено моральний досвід багатьох поколінь, це своєрідна енциклопедія історії народу, де відтворюються знання про історію, культуру, побут, уявлення, світогляд українців.

Відомо, що казка є найбільш ефективним та доступним засобом розвитку творчого потенціалу. Вона активізує дитячу фантазію, розвиває логічне мислення, пам'ять, мовленнєво-комунікативні здібності, творчу уяву, художньо-естетичний смак. Але щоб досягти ефективного результату в формуванні творчої особистості вчителю потрібно використовувати у своїй роботі такі методи і прийоми, які націлюють діяльність дитини на творчу роботу та активність. Використовуючи відповідні методи й прийоми, можна розвинути особистість із творчим потенціалом, який допоможе їй розвиватись у подальшому житті.

Ефективним прийомом розвитку активності учнів є використання на уроках вивчення казки різних видів дидактичної гри: *дитячий театр, командні ігри на швидкість думки, на краще знання казок чи окремої казки по програмі, на кращу складену учнями казку* тощо. Гра стимулює пізнавальну активність учнів, викликаючи в них позитивні емоції в процесі навчальної діяльності, сприяє розвитку асоціативного мислення та фантазії.

На особливу увагу заслуговують *творчі вправи* з казками. Вони розвивають фантазію дитини, її уяву, творче мислення, зв'язне мовлення. У початковій школі під час вивчення казки найчастіше використовують такі види творчих вправ: *творчі вправи за аналогією; придумування казок, фантастичних історій; творчі вправи, пов'язані з перевтіленням; складання казок за поданими початком, кінцівкою, назвою; музичні вправи; виготовлення та добір ілюстрацій; інсценізація (драматизація)* тощо.

Для ефективного формування творчої особистості учня вважаємо за доцільне послуговуватися такими прийомами креативної роботи з казкою: *аналітичний* – передбачає аналіз змісту казки-оригіналу, з'ясування та оцінка рис характерів дійових осіб, виявлення ключових проблем та їх причини; *оперативний* – заміна деяких якостей персонажів, предметів та явищ з метою розв'язання певних проблем; *синтетичний* – трансформація усього змісту казки відповідно до внесених змін.

Не варто забувати й про найулюбленіші дітьми *прийоми інсценізації й драматизації*, які дозволяють продемонструвати учням свої акторські здібності. Разом із цим такі прийоми дозволяє вчителю сформуванню належні знання із змісту твору, розкрити образи.

Велику увагу варто приділити нетрадиційним методам роботи з казками: «перевернення» казки; «вінегрет» з казок; продовження казки, розпочатої учителем; придумування нового закінчення казки; казка в заданому напрямі; перенесення героїв знайомих казок у нові обставини; казки «навпаки»; гра-казка тощо [3, С. 5-10].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можемо зробити висновок, що народна казка в сучасній українській школі, як і в традиційній, займає важливе місце у вихованні та навчанні креативних та активних школярів. Однак, зацікавлення цим жанром нинішніх учнів залежить насамперед від того, які методи обере вчитель під час вивчення фантастичних текстів на уроці. Очевидно, що такі види роботи над казкою, як дидактичні ігри, творчі вправи, ілюстрування, малювання словесних картин, театральні дії, прийоми інсценізації та драматизації, сприяють ефективному впливу на розвиток творчої особистості. Також ефективними у роботі з молодшими школярами будуть й інші інноваційні способи, зокрема: метод «Помилок», «Спрямоване слухання чи міркування», «Казка продовжується», «Казкові задачі», «Випадкові казки», «Створення «салату» з казок» тощо.

Загалом, казка в початковій школі здатна виконати не лише виховні, але й у великій мірі, розвивальні та навчальні цілі. Важливо, щоб інтерес до цього унікального жанру не зникав, а зростав, відкриваючи нові можливості казок у розвитку багатого всебічно розвинутого нового покоління України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Йолкіна Л. В. Книжкова країна : позаклас. читання : навч. посіб. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закладів. – К. : Генеза, 2014. – 120 с.;
2. Карнаухова А. Українська казка як засіб виховного впливу на особистість // Вісник Інституту розвитку дитини. – 2009. – №3. – С.35-38;
3. Козоріз С. О. Нестандартні форми роботи над казкою // Початкове навчання та виховання. – 2004. – №11. – С. 4 – 11;
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1 – 4 класи. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 392с.;
5. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в початкових класах загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою у 2015/2016 навчальному році [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/perelik-navchalnix-program.html>.;

6. Науменко В. О. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою : підручник для 2-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К. : Генеза, 2012. – 160 с.;

7. Науменко В. О. Перлінка : кн. з літ. читання : дод. до підруч. «Літературне читання» для 3-го кл. : навч. посіб. – К. : Генеза, 2014. – 112 с.;

8. Науменко В. О. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою : підручник для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К. : Генеза, 2014. – 176 с.;

9. Науменко В. О. Літературне читання : підручник для 4-го кл. загальноосвіт. навч. закл. – К. : Генеза, 2015. – 176 с.;

10. Савченко О. Я. Літературне читання. 2 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2012. – 160 с.;

11. Савченко О. Я. Читанка. 3 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2003. – Ч. I. – 147 с.;

12. Савченко О. Я. Читанка. 3 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2003. – Ч. II. – 147 с.;

13. Савченко О. Я. Літературне читання. Українська мова. 3 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2013. – 192 с.;

14. Савченко О. Я. Моя домашня читальня : посібник для позакласного читання в 3 класі. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. – 176 с.;

15. Савченко О. Я. Літературне читання. 4 клас : підручник для загальноосвіт. навч. закл. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. – 192 с.